

**„ისნის კარვის“ იდეა და კონსტიტუციური მონარქიისა და
ორპალატიანი პარლამენტის შემქმნის მცდელობა XII
საუკუნის საქართველოში**

მოკლე შინაარსი

სტატიაში ახლებურადაა გააზრებული თამარ მეფის ეპოქაში მომხდარი უმნიშვნელოვანესი მოვლენა - ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ და მათ მიერ დაყენებული უმნიშვნელოვანესი მოთხოვნები.

ეს იყო იმდროინდელ მსოფლიოში პირველი შემთხვევა, როცა ხელისუფლების დანაწილების საკითხი რეალურად დადგა დღის წესრიგში.

ნაშრომში თანმიმდევრულად გაანალიზებულია ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა და მათი მოთხოვნები, სხვადასხვა ავტორთა განსხვავებული შეხედულებანი ყუთლუ-არსლანის დასის შესახებ, მოვლენის ისტორიული მნიშვნელობა და შედეგები. დამარცხების მიუხედავად, გაკეთებულია ახლებური დასკვნები და შეფასებები.

ჩვენ მიერ გაკეთებულია დასკვნა, რომ მაშინდელი საქართველოს სოციალ-ეკონომიკური და კულტურული დონე სრულიად შეესაბამებოდა იმ იდეას, რომელიც დაიბადა საქართველოში და გააუღერა ყუთლუ-არსლანის დასმა.

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ ყუთლუ-არსლანის დასის მიერ XII საუკუნეში წამოყენებული „ისნის კარვის“ იდეა არის ქართველთა უმნიშვნელოვანესი ცივილიზაციური წვლილი მსოფლიო კულტურისა და კონსტიტუციური აზროვნების განვითარებასა და ისტორიაში.

1184-85 წლებში ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამა და მათი დაპირისპირება - აჯანყება მეფის წინააღმდეგ - ეს იყო მესამე წოდების წარმომადგენელთა მიერ ხელისუფლების დანაწილების რეალური მცდელობა, რომელიც მიზნად ისახავდა მეფის ხელისუფლების სერიოზულ შეზღუდვას, თითქმის კონსტიტუციური მონარქიის დონეზე, ხელისუფლების დანაწილებას, სამეფო დარბაზთან ერთად პარლამენტის შემოღების მცდელობას ორი პალატით, რომელშიც მთავარი უნდა ყოფილიყო „კარავი“ ისანში,

რომელიც გააკონტროლებდა საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებას, მეფეს კი უტოვებდა აღმასრულებელ ხელისუფლებას.

ეს ყველაფერი კი იყო იმდროინდელ მსოფლიო პოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდი გარღვევა და უნიკალური მოვლენა, დიდი ცივილიზაციური და კონსტიტუციური აზროვნების ისტორიაში მომხდარი დიდი სიახლე.

ესპანეთში, კასტილიის სამეფოში, კორტესებმა, როგორც ხალხის წარმომადგელობითმა ორგანომ, მოღვაწეობა „ისნის კარვის“ შექმნის მცდელობის მერე, 1188 წელს დაიწყო, ინგლისელმა ბარონებმა კი მხოლოდ 1215 წელს შეძლეს მეფე ჯონ უმიწაწყელოსთვის თავზე მოეხვიათ „თავისუფლების დიდი ქარტია“, რომლის საფუძველზეც ინგლისში 1265 წელს დაფუძნდა პარლამენტი.

საკვანძო სიტყვები: სამეფო დარბაზი; ისნის კარავი; ძალაუფლების დანაწილება; ორპალატიანი პარლამენტი; კონსტიტუციური მონარქია; მესამე წოდება.

Amiran Kurtanidze

„ISNIS KARVIS” IDEA AND ATTEMPT TO ESTABLISH CONSTITUTIONAL MONARCHY AND TWO-CHAMBER PARLIAMENT IN GEORGIA IN XII CENTURY

Abstract

The article considers very significant phenomenon taken place during Tamar Mepe’s epoch – Kutlu-Arslan group movement against the royal powers and very important demands made by them.

It was the first case in the world when the issue of the powers allocation was really brought up as the agenda.

The paper analyzes the consistent way Kutlu-Arslan group movement and their demands, various authors’ different opinions about Kutlu-Arslan group, historical importance of this phenomenon and its results. Despite the defeat, appropriate conclusions and evaluations have been done.

We concluded that social-economical and cultural level of Georgia then completely conformed to the idea, which was born and expressed in Georgia by Kutlu-Arslan group.

After Vephistkaosani by Shota Rustaveli «Isnīs Karvis» idea offered by Kutlu-Arslan group in XII century constitutes the Georgians’ most important

contribution to development and history of the world culture constitutional thinking.

In 1184-85 Kutlu-Arslan group's political program and their confrontation – riot against the king was a real attempt to allocate powers made by the Third Estate representatives, which purpose was serious restriction of the king's powers, almost on the Constitutional

Monarchy level, allocation of powers, attempt for two-chamber Parliament establishment together with the royal courtyard, where the main should have been “Karavi” in Isani, which would control the legislative and legal authorities, while a king should have executive authorities.

All that meant a great breakthrough and unique phenomenon in the then world political life, significant innovation in the great civilized and in history of the constitutional thinking.

In Spain, in Kingdom of Castilia, Cortes as the people's representative body started activities in 1188, after the «Isnis Karvis» creation attempt was made, while in 1215 English barons forced a king John Lackland to reconcile with “Great Charter of Freedom”, on grounds of which Parliament was established in England in 1265.

Key Words: Key words: royal courtyard; Isani Karavi; allocation of the powers; two-chamber Parliament; Constitutional monarchy; the third estate

შესავალი. შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ ყუთლუ-არსლანის დასის მიერ XII საუკუნეში წამოყენებული „ისნის კარვის იდეა არის ქართველთა უმნიშვნელოვანესი ცივილიზაციური წვლილი მსოფლიო კულტურისა და კონსტიტუციური აზროვნების განვითარებაში და ისტორიაში.

მსოფლიოში დღემდე ფართოდ გავრცელებული შეხედულებით საპარლამენტო ტრადიციების ფუძემდებელ ქვეყნად მიჩნეულია ინგლისი. არადა, ეს ფაქტი არ შეესაბამება სინამდვილეს და ამ მოვლენის ფესვები უფრო სხვაგანაა საძებნი.

ესპანეთში, კერძოდ კი კასტილიის სამეფოში, კორტესებმა, როგორც ხალხის წარმომადგენლობითმა ორგანომ, მოღვაწეობა ჯერ კიდევ 1188 წელს დაიწყო (მჭედლიშვილი, 2004: 43), ბევრად უფრო ადრე, ვიდრე ინგლისის პარლამენტმა და საფრანკეთის გენერალურმა შტატებმა.

ამ მიმართებით ყუთლუ-არსლანის დასის ისტორიული გამოსვლა 1184-1185 წლებში კიდევ უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს და დიდ ისტორიულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან იგი სამი წლით წინ უსწრებს კასტილიის სამეფოში კორტესების მოწვევას, ხოლო რამდენიმე ათეული წლით უსწრებს 1215 წელს

ინგლისელი ბარონების მიერ მეფე ჯონ უმიწაწყლოსათვის თავზე მოხვეულ „თავისუფლების დიდ ქარტიას“, რომლის საფუძვლებზეც, მოგვიანებით, ინგლისში პარლამენტი დაფუძნდა 1265 წელს.

ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამისა და მისი გამოსვლის შესახებ არცთუ მაინცდამაინც მდიდარი ლიტერატურა არსებობს, რომელთა უმრავლესობა კომუნისტურ პერიოდშია შექმნილი და მომხდარ მოვლენას ძირითადად კლასობრივი ბრძოლის კუთხით განიხილავს.

მსჯელობა. ყუთლუ-არსლანის დასის მიერ „ისნის კარვის“ იდეაში გაუღვრებულ პოლიტიკურ პროგრამაში სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დანაწილების თეორიის არსებობაზე პირველმა მიუთითა აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა (ჯავახიშვილი, 1929: 155-186). იგი მიიჩნევდა, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა, ეს იყო „მესამე წოდების“ ამბოხება მეფის ხელისუფლების შესახლულად და ძალაუფლების გადასანაწილებლად, რასაც მსოფლიო ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ივ. ჯავახიშვილის ეს მოსახრება გაიზიარეს შ. მესხიამ (სოციალურ-პოლიტიკურ მოძრაობათა ბუნებისთვის XII საუკუნის საქართველოში (საბჭოთა საქართველოს 40 წელი, თბ., 1961: 341-372), ა. კიკვიძემ (საქართველო XII საუკუნეში, თსუ. შრომები, ტომი 9, 1939 წ., გვ. 167), ს. მაკალათიამ (თამარ მეფე, თბ., 1942: 15-17), კ. გრიგოლიამ (ნარკვევები საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობიდან, წ. I, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1954, გვ. 42-43), ვ. აბაშმაძემ (ქართული ინტელექტუალური ფენომენები, თბ., 1992: 90-126) და სხვ. ისტორიკოსთა მეორე ნაწილი ფიქრობდა, რომ ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასის გამოსვლა დიდგვაროვან აზნაურთა მორიგი აჯანყება იყო, რომელიც მიზნად ისახავდა სამეფო ხელისუფლების შეზღუდვას. ამ აზრს იზიარებდნენ ს. ჯანაშია (შრომები, წ. II, თბ., 1952, გვ. 428), ნ. ბერძენიშვილი და სხვა ავტორები (საქართველოს ისტორია, წ. I, თბ., 1958, გვ. 197), გ. სოსელია (ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამის შესახებ. მ.მ გორკის სახელობის სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, X- XI, თბ., 1958, გვ. 67-99).

პროფ. ვაჟა შუბითიძემ ეს საკითხი საგანგებოდ შეიტანა პროფ. ოთარ ქოჩორაძესთან ერთობლივად გამოცემულ პოლიტოლოგიის სახელმძღვანელოში (ვაჟა შუბითიძე, ოთარ ქოჩორაძე, პოლიტოლოგია, თბ., 2001). მისი აზრით, ეს იყო

მსოფლიო პრაქტიკაში ხელისუფლების დანაწილების პირველი შემთხვევა და მოდელი. ვ. შუბითიძემ ასევე მკვლევართა ყურადღება მიაქცია იმ ფაქტსაც, რომ ყუთლუ-არსლანის დასი არ ეხებოდა სამეფო დარბაზს, მას ძალაში ტოვებდა და ითხოვდა მასზე უფლებრივად მაღლა მდგომი საგანგებო ორგანოს „კარვის“ შექმნას (ვ. შუბითიძე, ო. ქოჩორაძე, პოლიტოლოგია, 2001: 165). 1977 წელს პროფესორ ილია ანთელავამ დაწერა სტატია „ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლის შესახებ“ („მაცნე“, ისტორიის სერია, 4, 1977: 181), რომელშიც გაკრიტიკებულია ვ. აბაშაძის ნაშრომი „ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან“ (თბ., 1969: 368-450), სადაც მინიშნებულია, რომ ამ გამოსვლას ასეთი დიდი მოვლენის მნიშვნელობა არ უნდა მიეცეს და რომ ეს არ იყო ხელისუფლების დანაწილების მოთხოვნა (იგივე აზრი გაიმეორა ვ. მჭედლიძემ ნაშრომში „ეტიუდი რუსთაველის ეპოქის საქართველოს ისტორიიდან, ჟურნ. „განთიადი“, 6, გვ. 176).

ილია ანთელავამ ყურადღება გაამახვილა „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“, უცნობი მემატიანის ერთ საგანგებო მინიშნებაზე“, რომ ყუთლუ-არსლანის დასი მოითხოვდა შემოღებას „წესსა რასამე სპარსთა განაგისსა“. მიუხედავად იმისა, რომ ივ. ჯავახიშვილი არ იზიარებდა მემატიანის ამ მითითებას და არ მიაჩნდა სპარსული წესის მიბაძვით ახალი სტილის მიმართულების შემოღების მოთხოვნად (ჯავახიშვილი, 1929: 182-183), ილ. ანთელავა მემატიანის ამ მოსაზრებას იზიარებს და მიაჩნია, რომ ყუთლუ-არსლანის დასი აპირებდა მეფის ძალაუფლების გარდაქმნას მაჰმადიანურ სამყაროში ჩამოყალიბებული პოლიტიკური სისტემის მიბაძვით. ამის დასამტკიცებლად ილ. ანთელავას შეუსწავლია მუსლიმურ-მაჰმადიანური სახელმწიფო წყობილების სპეციფიკა აკადემიკოს ვ. ბარტოლდის შრომებზე დაყრდნობით, და გაუზიარებია დებულება, რომ აღმოსავლურ-მუსლიმური პოლიტიკური ორგანიზაციის მთელ სისტემას წითელ ხაზად გასდევს მმართველობის ყველა ორგანოს ორ დიდ კატეგორიად, დერგაჰად (სასახლე) და დივანად (კანცელარია) გაყოფა (ანთელავა, 1977: 187).

ილია ანთელავა ამტკიცებდა, რომ აღმოსავლურ-მუსლიმური სამყაროსგან განსხვავებით, XII საუკუნის საქართველოში ცენტრალური მმართველობის აპარატი გამოყოფილი არ იყო და სწორედ დიდგვარიანმა აზნაურებმა ყუთლუ-არსლანის მეთაურობით მოითხოვეს რეფორმის განხორციელება სახელმწიფო

მმართველობაში და არა ხელისუფლების დანაწილება: „ჩვენი აზრით, - წერდა ის, - ყუთლუ-არსლანის დასმა მოითხოვა არა პარლამენტური დაწესებულების შემოღება, არამედ ცენტრალური მმართველობის აპარატის გამოყოფა მეფის კარისაგან“ (ანთელავა, 1977: 189).

თავის ნაშრომში „ქართული ინტელექტუალური ფენომენები“ აკად. ვ. აბაშმაძემ სავსებით არგუმენტირებულად და სამართლიანად გააკრიტიკა ილ. ანთელავას ეს მოსაზრება ივ. ჯავახიშვილის და სხვათა ნაშრომებზე დაყრდნობით (აბაშმაძე, 1992: 108-109). და მართლაც, ყუთლუ-არსლანის პროგრამის შინაარსის დადგენა შეუძლებელია მხოლოდ ერთი ტერმინის, კერძოდ „სპარსული წესის“ მიხედვით, რადგან ყუთლუ-არსლანის გამოსვლისადმი მიძღვნილ ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტში გვხვდება ბევრი ისეთი სხვა ტერმინი, რომლებიც ზემოაღნიშნულ „სპარსულ წესს“ ასეთი გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონედ არ აქცევენ (კარგად წერს გიორგი მჭედლიშვილი, რომ „ტერმინი „სპარსული ამბავი“ სხვა არაფერია, თუ არა ცნება იმ ყოფისა, რაზეც ლაპარაკი ხელისუფალთაგან ნებადართული ყოფილა. იქნებ ყოველივე ამის შემდეგ კიდევ ერთხელ დავფიქრდეთ „ვეფხისტყაოსანში“ ავტორის მიერ მოხმობილ „ესე ამბავი სპარსულზე“ - მკვლევართათვის საკვლევ-საძიებოდ ქცეულზე - თუ რისთვის ან ვისთვის იყო ნათქვამი. ცხადზე ცხადია, რომ ისევე როგორც პოემა არავითარ სპარსულ ამბავს არ ეფუძნება, ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამაც არავითარ სპარსულ წესს არ შეიცავს. მათი სადაურობის გზა კი მხოლოდ ქართული სოციალური ბრძოლის განვითარებაში სუფევს (მჭედლიშვილი, 2004: 46) ეს უფრო ხელისუფალთაგან „კარვისელთა“ ჯგუფის სახელის გასატეხად მოგონილი ტერმინია, რომელიც მემატინემაც გაიმეორა და რაზეც რუსთაველმაც გაკვრით მიანიშნა). გარდა ამისა, ილ. ანთელავას მიერ წამოყენებული თვალსაზრისის მთავარი ნაკლოვანება ისაა, რომ იგი დასაბუთებულია იურიდიული მეცნიერების მიერ შემუშავებული ისეთი სახელმწიფოებრივი და სამართლებრივი ინსტიტუტებით (ფეოდალური სახელმწიფოს წყობილება, სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოები, სამეფო ხელისუფლება ფეოდალურ საზოგადოებაში, ფეოდალური სახელმწიფოს პოლიტიკური რეჟიმი, სამეფო კარი და სახელმწიფო მმართველობის აპარატი და ა.შ.), რომელთა არსი დანიშნულება და

ფუნქციები ძალიან ხშირად ავტორს არაზუსტად აქვს წარმოდგენილი (აბაშმაძე, 1992: 109).

ამრიგად, სახეზეა ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამის, სულ მცირე, ორგვარი გაგება, რაც იმიტაც არის განპირობებული, რომ ამ დასის გამოსვლის შესახებ მწირი ისტორიული წყაროები მოგვეპოვება. დღემდე ერთადერთი ისტორიული წყაროა (თამარის უცნობი ისტორიკოსის „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“), რომელიც, მეტნაკლებად სრულ წარმოდგენას გვაძლევს ამ დასის გამოსვლის შესახებ: „და ესეცა უცხო მოსაგონებელი: ყუთლუ-არსლან, ცხოვარმან ჯორის სახ(ედ) ორ ბუნებისა მყოფელმან, ვითარ მისცეს ბიჭთა გონებისა მზაკუარება, მომღებელმან წესსა რასამე სპარსთა განაგისსა, ითხოვა კარავი დადგმად ველსა ისანისასა და სანახებსა საღოდებლისასა და თქუა: „დასხდომილნი მუნ-შიგა, გამგებელნი მიცემისა და მოღებისა, წყალობისა და შერისხვისანი, ჰკადრებდეთ და ვაცნობებდეთ თამარს, მეფესა და დედოფალსა, მაშინდა სრულ იქმნებოდეს განგებული ჩუენი.

ეს ვიეთ საწყენელ იყო - დასასრულისა ხელმწიფობისა პატრონისასა მიმცემელი - ესრეთ იწყინა და გაიკვირვა, და გაიგონა უკლებელმან ქონებითა და საუნჯემან სიბრძნისამან და მოილონა ხელთ გდება თავისა მის მოქმედთასა და თანამზრახველ მყოფელმან ერთგულთა და საკუთართა მისთამან, შეიპყრა ყუთლუ-არსლან, მეჭურჭლეთუხუცესი და აწ თავისა თვისსა ამირსასასალარად და სომხითს სომეხთა მეფისა ადგილს, ღორე საჯდომად განმზადებული.

და ვითარცა ცნეს ესე ლაშქართა თანაშეფიცულთა და თანაშემწეთა მისისა მის გზად გამყუელობისა და უკეთურებისათა, შეიყარნეს უკუდგეს თამარს, დაადგინეს ახალი სიმტკიცე ყუთლუ-არსლანის გაშუებელობისა და არ მიშუებისა ვნებად მისსა მეტყუელნი, განემზადნეს ისანისაცა შემობმად. გარნა ვინადოგან ხელი საუფლო და მკლავი მაღალი შემწე და თანამბრძოლ (ექმნებოდა) მბრძოლთა მათ მისთა და, მის წილ ამღებელი ჭურისა და ფარისა ეკუეთებოდა დამხობად წინააღმდეგომთა მისთა, ცუდ სამე იქმნა განზრახვა მათი, ვითარ განზრახვა აბიათარ მღვდელისა და იოაბ სპასპეტისა, რომელნი ეთანებოდეს ორნიას, ძმასა სოლომონისასა და ამას შინა თამარ, წარმგზავნელმან ორთა საპატიო დიოფალთამან, რომელი იყო ერთი ხუაშაქი ცოქალი, დედა ქართლისა ერისთავთ-ერისთავისა რატისი, და ერთი კრავაი ჯაყელი, დედა აწ მყოფთა

სამძივართა, უბრძანა ფიცით მინდობა და სხვისა არავისი ბრალობა. და მოჰყვეს დიდებულნი ბრძანებასა პატრონისასა და წინაშე მოსრულდა დავრდომით თაყვანი-სცეს, აღიღეს ფიცი პატრონისაგან და მისცეს მათ პირი ერთგულებისა და ნების-მყოფობისა მათისასა“ (ქართლის ცხოვრება, 1959: 30-32).

ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ ყუთლუ-არსლანის დასს ეხებოდა ასევე „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ უცნობი შემავსებელი, რომელიც ყუთლუ-არსლანზე საუბრისას აღნიშნავდა, რომ „დაუდგრომელმან წესსა ზედა, თვისსა ვითარ ჩვეულება აქვს ყრმათა ადრე აღზევებად სიდიდისა მიერ, და უფროსდა გვართა და უაზნოთა აღამაღლებს სიმდიდრე“ („ქართლის ცხოვრება“, 1959: 30-31). ივანე ჯავახიშვილმა ასევე ცხადყო, რომ ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასის გამოსვლას უნდა გულისხმობდეს ბასილი ეზოსმოძღვარი, რომელიც თავის თხზულებაში „ცხოვრება მეფეთ-მეფე თამარისი“ წერს: „და კუალად ამისთვის არა უდებებდა, რათა არა მოცლილთა განსუენებად სიჩუენედ განსცენ თავი და სხუათა განზრახვითა დამოუკიდნენ, ვითართა სიმდიდრითა აღაღებულთა, ანუ ერთ-ერთისა მტერობად მოიციდიდეს და ბრძოლად, ვითარ ყვესთა ვიეთმე დაწყებასავე ამისსა მეფობისასა მისვე“ (იქვე).

სამწუხაროდ, ასეთი უმნიშვნელოვანესი მოვლენის შესახებ სხვა რაიმე წყარო ან ცნობა არ არსებობს, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ მეფის იდეოლოგიები ცდილობდნენ მისი მნიშვნელობის მიჩქმადვას და არაობიექტიურად წარმოდგენას მომავალი თაობების თვალში.

ბუნებრივია ისმის კითხვა: ვინ იყო ასეთი დიდი მნიშვნელობის იდეის ავტორი, რას ითხოვდნენ მის დასში გაერთიანებული ადამიანები და რა იდეური ფესვებით იკვებებოდა მათი ორიგინალური იდეა? ვინ იყო „კარავისელთა“ (ასე უწოდებდნენ ყუთლუ-არსლანის დასში გაერთიანებულ ხალხს მკვლევარები) ლიდერი, ყუთლუ-არსლანი?

როგორც ზემოთ მოთხრობილი ისტორიული წყარო გვიდასტურებს, ყუთლუ-არსლანი (მართლაც იშვიათი სახელის მატარებელი პიროვნება ასევე უცნაური სახელის მატარებელი იყო მასავით აღზევებული ეგ-არსლან ბაკურციხელი XIII საუკუნეში, კოხტასთავის შეთქმულების მონაწილე), იყო ერთ-ერთი საყრდენი ვაზირი მეჭურჭლეთუხუცესი, ანუ ფინანსთა მინისტრი, რომელიც თავისი სამსახურეობრივი მდგომარეობით ძა-

ლიან ახლოს იყო სავაჭრო და საფინანსო წრეებთან (ებრაელები და სომხები - ა.კ.) ქალაქის დაბალი წარმოშობის სოციალურ ფენებთან (ბერძენიშვილი, 1958: 173).

„ისტორიანი და აზმანი შარავანდეთანის“ ავტორი, უცნობი მემკვიდრე, მას ცოტა არ იყოს დამამცირებლად მოიხსენიებს, რითაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი უმადლესი არისტოკრატის წრეს არ ეკუთვნოდა, უფრო დაბალი (ან საშუალო) ფენის წარმომადგენელი იყო, რომელიც განსაკუთრებული ნიჭისა და უნარის, ან დამსახურების (შეიძლება მეფე მისგან ფინანსურადაც იყო დავალებული 1177 წლის დემნა უფლის წულის აჯანყების დროს და შემდეგ - ა.კ.) გამო გიორგი III-ემ (1156-1184) გაავაზირა (ჯავახიშვილი, 1929: 162).

აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის დაკვირვებით, 1184 წელს ყუთლუ-არსლანი დიდგვაროვან აზნაურთა თამარ მეფის წინააღმდეგ აზნაურთა შეთქმულების მსხვერპლი, აფრიდონისა და ყუბასარის მსგავსად, არ გამხდარა, რადგანაც ყუთლუ-არსლანი მაშინ შეთქმულთათვის „იმდენად საქულგელი არ ყოფილა და ჭიაბერივით მასაც თავისი თავი დიდგვაროვან აზნაურთა მრისხანებისგან უზრუნველუყვია: „ცხვარივით“ - იგი მშვიდ და უვნებელ ადამიანად მოსჩვენებიათ“ (ჯავახიშვილი, 1929: 162).

როგორც ივანე ჯავახიშვილი მიუთითებს ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასი შედგებოდა როგორც დაბალი და საშუალო სოციალური წარმოშობის საქალაქო წრეებისაგან (ანუ „სიმდიდრით აღადებულთაგან“), ისე განსაკუთრებული ნიჭისა და უნარის წყალობით სამეფო ხელისუფლების მიერ ყუთლუ-არსლანივით აღზევებულთაგან (ჯავახიშვილი, 1929: 162), რომლებიც ამ აჯანყების მეთაურის საიმედო თანამემწენი და თანაშევიცულნი იყვნენ.

ამრიგად, ყუთლუ-არსლანის დასის წევრთა შეთანხმების სიმტკიცე და დაურღვეველობა ყოვლისშემძლე ღმერთზე მითითებას კი არა, მხოლოდ ფიცს ემყარება, ეს კარგად შეამჩნია ივანე ჯავახიშვილმა, როცა დაწერა, რომ „პირველი შემთხვევა გვაქვს, აქ როდესაც პოლიტიკური საკითხის განსახორციელებლად ძველ საქართველოში ფიცზე დამყარებული შეთანხმებული პოლიტიკური დასი გვევლინება“ (ჯავახიშვილი, 1965: 376).

შუა საუკუნეებში სახელმწიფოსა და სამართლის ყველა საკითხს კი მხოლოდ ღმერთის ნების მიხედვით ხსნიდნენ. ამ მხრივ ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამა

მთლიანად თავისუფალია ღვთაებრივ-რელიგიური წარმოდგენებისაგან და საერო მოძღვრებებს ემყარება, მასში სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყებულთა მიერ წამოყენებული პოლიტიკური მოთხოვნები დასაბუთებულია იდეებით, რომლებიც ფეოდალიზმის ეპოქაში მანამდე სრულიად უცნობი იყო. ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკურ პროგრამაში საქართველო სახელმწიფო წყობილების, სამეფო ხელისუფლება ყუთლუ-არსლანის დასის წინააღმდეგ ბრძოლაში ხელმძღვანელობდა ღმერთის უძლეველობისა და სახელმწიფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის რელიგიური დოგმატებით (ქართლის ცხოვრება, 1959:31-32). გარდაქმნის იურიდიულ საფუძვლად მიჩნეულია სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების საერო მოძღვრება (აბაშმაძე, 1992: 95).

ყუთლუ-არსლანის დასის იდეური საფუძვლების ხსენებისას, გამოყოფენ 2 ვარიანტს: პირველი, ის, რომ, თბილისს საუკუნეების განმავლობაში განსაკუთრებული საქალაქო წყობილება ჰქონდა, რამაც ყველაზე თვალსაჩინოდ მისი დამოუკიდებელი არსებობის უკანასკნელი 40 წლის განმავლობაში იჩინა თავი, როდესაც არაბი ისტორიკოსის აღ-ფარიკის ცნობით, რესპუბლიკურ პრინციპებზე აგებული „ხალხის (ბერების) მმართველობა ჩამოყალიბდა (მესხია, 1962: 66-81), (გაბაშვილი, 1947: 331-385).

1122 წელს დავით აღმაშენებელმა, დიდგორის ბრძოლიდან ერთი წლის თავზე, თბილისი გაათავისუფლა ოთხსაუკუნოვანი უღლისგან და შემოუერთა საქართველოს, მაგრამ ქალაქის მოსახლეობაში, რომელთა საგრძნობი ნაწილი ქართველები და ქრისტიანები იყვნენ (კიკვიძე, 1942: 23), კვლავ დიდხანს ცოცხლობდა „მესამე წოდების“ ინტერესების გამოხატველი რესპუბლიკური იდეები, რომლებმაც თავისი გამოვლინება ჰპოვეს თამარის მეორედ გამეფების დროს (1184 წელს), როცა დიდგვაროვანმა აზნაურებმა აჯანყება დაიწყეს თამარის წინააღმდეგ და მიაღწიეს მნიშვნელოვან დათმობებს და არსებული პოლიტიკური რეჟიმის შეცვლას. იდეური საფუძვლის მეორე ვარიანტი იყო იმ პერიოდამდე (გიორგი მთაწმინდელის ეპოქიდან მოყოლებული საეკლესიო სამონასტრო ცხოვრებაში დამკვიდრებული ახალი და ჰუმანური იდეები. გიორგი მთაწმინდელთანაა დაკავშირებული მონასტრებში ეკლესიის წინამძღვართა არჩევის წინაყრობის (ფარული არჩევნების) წესით ჩატარება. ემიგრანტი ქართველი კულტურის მკვლევარის, ისიდორე მანწკავას მტკიცებით, გიორგი მთაწმინდელი, მთელ საქრისტიანო მსოფლიოში

პირველი საეკლესიო მოღვაწეა, რომელიც საეკლესიო-სამონასტრო ცხოვრებაში პირველი შეებრძოლა ფეოდალიზმს XI საუკუნეში და ამით მისცა კარგი მაგალითი შემდგომი ეპოქის პროგრესულ აზრებს და მოღვაწეებს (მჭედლიშვილი, 2004: 46).

ჩვენი აზრით, ყუთლუ-არსლანის დასის იდეური წყარო შეიძლება ყოფილიყო შოთა რუსთაველის გენიალური „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის პირველი ნაწილი დემნა უფლისწულის აჯანყების მერვა დაწერილი 1177-79 წლებში (ამის შესახებ, ჩვენ ცალკე პარაგრაფში ვისაუბრებთ ქვემოთ).

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ გიორგი მესამის გარდაცვალებით ისარგებლეს დიდგვარიანმა, აზნაურებმა და წაუყენეს ულტიმატუმი ახალგაზრდა, გამოუცდელ თამარს - ხელმეორედ კურთხევა ტახტზე და მათთვის მიუღებელი დაბალი წარმოშობის ვეზირების - აფრიდონისა და ყუბასარის გადაყენება, ანუ იმ რეჟიმის შეცვლა, რაც საშუალებას აძლევდა შედარებით დაბალი წარმოშობის, მაგრამ დიდი ნიჭისა და უნარ-ჩვევების მქონე პირებს დაეკავებინათ მაღალი თანამდებობები სამეფო კარზე. დიდაზნაურებმა მაშინ თავისას მიადწიეს და აიძულეს თამარი მათი მოთხოვნები შეესრულებინა (საერთოდ უნდა ითქვას, რომ თამარის მეფობის პირველი ათწლეული დიდი კატაკლიზმებით იყო აღსავსე, რამაც გამოიწვია დიდი რყევები ქვეყანაში და მისი დასუსტება).

თამარის წინააღმდეგ დიდგვაროვან აზნაურებს მაშინ გვერდით არ დადგომია ყუთლუ-არსლანის დასი, რომელიც ასევე კარგა ხანია ამზადებდა გამოსვლას მეფის წინააღმდეგ, თუმცა ხელსაყრელ დროს ელოდებოდა, მათ გაერთიანებას ხელი შეუშალა დაჯგუფებათა სხვადასხვა სოციალურმა შემადგენლობამ და განსხვავებულმა პოლიტიკურმა პროგრამამ. მათ აერთიანებდათ იდეურად ერთი რამ - მეფის ხელისუფლების შეზღუდვის სურვილი, თუმცა ეს შეზღუდვა ამ ჯგუფებს სხვადასხვანაირად ესმოდა.

სწორად მიუთითებს ვ. აბაშმაძე, „რომ დიდგვარიან აზნაურთა შეთქმულების შედეგად ქვეყანაში წინათ არსებული პროგრესული პოლიტიკური რეჟიმის (რომლის ფუძემდებელი იყო დავით აღმაშენებელი და მომდევნო მისი მემკვიდრეები) შეცვლა ყველაზე მწვავედ დაბალი წარმოშობის სოციალურმა ფენებმა განიცადეს, რადგანაც გიორგი მესამის მეფობისას არსებული პოლიტიკური რეჟიმის დამსობამ საბოლოოდ დაუსწო გზა

დაბალი სოციალური ფენების წარმომადგენლებს სახელმწიფოებრივი ხელისუფლებისაკენ. სწორედ ამიტომ მათთვის სასურველი პოლიტიკური რეჟიმის შეცვლას დაბალმა სოციალურმა ფენებმა დაუყოვნებლივ უპასუხეს დიდი აჯანყებით, რომელიც, როგორც წყაროებიდან ირკვევა, ანტიფეოდალურ ხასიათს ატარებდა. აჯანყებულები მოითხოვდნენ სამეფო ხელისუფლების უკიდურესად შეზღუდვას, ხელისუფლების დანაწილების გზით (აბაშმაძე, 1992: 100), რაც თამარის მეფობის დასასრულს მოასწავებდა.

ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამა და იდეოლოგია კარგად ჩანს მათ მოთხოვნებში სამეფო კარისადმი. მემატინის თქმით, ყუთლუ-არსლანმა „ითხოვა კარავი დადგმად ველსა ისანისასა და სანახებსა საღოდებლისასა და თქვა: „დასხდომილნი მუნ შიგა, გამგებელნი მიცემისა და მოღებისა, წყალობისა და შერისხვისანი, ვჰკადრებდთ და ვაცნობებდეთ თამარს, მეფესა და დედოფალსა; მაშინღა სრულ იქმნებოდეს განგებულნი ჩვენი“ („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“).

როგორც ივანე ჯავახიშვილმა გამოიკვლია, „მიცემა და მოღება, წყალობა და შერისხვა“ საკანონმდებლო და სასამართლო ძალაუფლების აღმნიშვნელია (ჯავახიშვილი, 1929: 171).

მკვლევართა სამართლიანი ვარაუდით, ყუთლუ-არსლანის დასი მოითხოვდა ისანში სამეფო ხელისუფლების რეზიდენციის გვერდით სრულიად ახალი დაწესებულების „კარვის“ ჩამოყალიბებას, რომელიც საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებას გააკონტროლებდა, ხოლო მეფეს რჩებოდა მათი აღსრულების მოვალეობა, ანუ მათი დადგენილის აღსრულება. ვ. აბაშმაძის აზრით, ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკურ პროგრამაში მთავარია არა პარლამენტის მსგავსი დაწესებულების შექმნა, არამედ სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დანაწილება და მისი განხორციელება სხვადასხვა ორგანოების მიერ (აბაშმაძე, 1992: 101).

ყუთლუ-არსლანის დასის მოთხოვნით, მეფეს „კარავთან“ არავითარი კავშირი არ უნდა ჰქონოდა, იგი არ უნდა დასწრებოდა „კარვის“ სხდომებს, მას არ უნდა ჰქონოდა „კარვის“ დადგენილების შეჩერების უფლება. მეფეს მხოლოდ ევალებოდა „კარვის“ წევრთა მიღებული დადგენილებების სისრულეში მოყვანა, ანუ აღსრულება.

დღემდე არც ერთმა მკვლევარმა, ვ. შუბითიძის გარდა, არ მიაქცია ყურადღება ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს. ყუთლუ-

არსლანის დასის გამოსვლამდე და მერეც არსებობდა სახელმწიფო დარბაზი, სათათბირო ორგანო, რომელზეც მეფის თაოსნობით იხილებოდა უმნიშვნელოვანესი საშინაო თუ საგარეო საკითხები.

დარბაზობას ესწრებოდნენ თანამდებობის პირები და უმაღლესი საღმრთალოება. დარბაზს ჰქონდა სათათბირო უფლება და იგი თავს ვერ მოახვევდა მეფეს რაიმე გადაწყვეტილებას. ყუთლუ-არსლანის დასი, როგორც ჩანს, დარბაზს ხელუხლებლად ტოვებდა და იგი ითხოვდა ახალი, საგანგებო დაწესებულების „კარვის“ შექმნას, რომელშიც არ შევიდოდნენ დარბაზის წევრნი.

ეს ნიშნავს იმას, რომ „კარავში“ წარმოდგენილი უნდა ყოფილიყო ყველა მნიშვნელოვანი ჯგუფი თუ ფენა (მათ შორის ოპოზიციურიც), რომელთა მიერ მიღებულ დადგენილებას მეფე ვეტოს ვერ დაადებდა, ანუ ვერ დაბლოკავდა და, სავარაუდოდ, ვერც დაითხოვდა, ეს კი დაახლოებით სენატის, ანუ პარლამენტის მთავარი ზედა პალატის მსგავსი რამაა, რომელიც გაცილებით მოგვიანებით ჩნდება ევროპასა და მთელ მსოფლიოში.

თუ კარვის წევრებს მეფე ვერ დანიშნავდა და ვერ დაბლოკავდა, ეს ნიშნავს იმას, რომ წევრები იქ, სავარაუდოდ, არჩევნების ან რაღაც ფართოდ შეთანხმებული წესით უნდა არჩეულიყვნენ გარკვეული ვადის განმავლობაში. ეს კი მეფის ხელისუფლების სერიოზული შეზღუდვა და კონსტიტუციური მონარქიის ჩამოყალიბების წინამძღვარია და XII საუკუნისათვის ძალიან უნიკალური და მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენაა ნამდვილად.

ასეთი რესპუბლიკური იდეა, როგორც რადიკალური სიახლე იმ დროის სახელმწიფო პოლიტიკურ და კონსტიტუციურ აზროვნებაში, საქართველოს უკვე წარმოაჩენდა დიდი კულტურულ-ისტორიული მისიის მეურვედ. მაშინდელი მსოფლიოს ყველაზე დაწინაურებული ქვეყნის ბიზანტიის კონკურენტად და ადგილმონაცვლედ.

ამრიგად, დიდაზნაურთაგან განსხვავებით აქ კარგად ჩანს ყუთლუ-არსლანის წინდახედულება, ეშმაკობა და დიპლომატიურობა. მან, როგორც ჩანს, კარგად იცოდა დიდაზნაურთა გეგმები, მაგრამ თავისი გამოსვლა არ დაამთხვია მისას - იგი ელოდებოდა მეფის რეაქციას და იმასაც, თუ ვინ გამოვიდოდა გამარჯვებული მეფისა და დიდაზნაურთა დაპირისპირებაში: თუ გაიმარჯვებდნენ დიდებულები, მაშინ ყუთლუ-არსლანი და მისი

დასი უფრო ადვილად მოახვევდა თავის პირობებს დასუსტებულ მეფეს, თუ გაიმარჯვებდა მეფე, მაშინ მას მოთხოვნიდნენ მესამე წოდების წარმომადგენლობისთვის მეტი დათმობების გაკეთებას დიდაზნაურთა უგულვებელყოფის ხარჯზე. როგორც ცნობილია, დიდაზნაურებმა აიძულეს თამარი, რომ გადაეყენებინა მათთვის საძულველი, დაბალი სოციალური წრიდან გამოსული ვეზირები და ამ თანამდებობაზე თამარმა დანიშნა დიდგვაროვნები. დიდაზნაურთა გამარჯვება ნიშნავდა ყუთლუ-არსლანის დასის შესუსტებას, რადგან ამიერიდან დაბალი სოციალური წარმოშობის მატერიალურად შეძლებულ ხალხს გზა ეხშობოდა სახელმწიფოებრივი მაღალი თანამდებობების დასაკავებლად. ყუთლუ-არსლანის დასი უკვე ვეღარ დაუშვებდა დიდაზნაურთა კიდევ უფრო გაძლიერებას და ამიტომაც მათ წარმატებას ყუთლუ-არსლანის დასმა უპასუხა დიდი აჯანყებით.

ამრიგად, ყუთლუ-არსლანის დასი მოითხოვდა სამეფო ხელისუფლების უკიდურესად შეზღუდვას ისანში „კარავის“ დაარსებით - ხელისუფლების დანაწილების გზით - მეფეს რჩებოდა მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლება, მას ევალებოდა კარავში გადაწვევტილი და დადგენილი საკითხების მხოლოდ აღსრულება, რაც, როგორც მემბატიანეც ხვდება, იყო დასაწყისი „დასასრულისა ხელმწიფობისა პატრონისასა“ („ქართლის ცხოვრება“, 1959: 31). როგორც ჩანს, მეფეს ამირსპასალარის დანიშვნის უფლებასაც აღარ უტოვებდნენ, რადგან თავად ყუთლუ-არსლანი „ლორესა საჯდომად“ ემზადებოდა და ამირსპასალარობას მიეღებოდა (ქართლის ცხოვრება, 1959: 32).

სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომელიც სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების თეორიის ისტორიისადმი მიძღვნილი, ერთხმადაა აღიარებული, რომ XIII საუკუნემდე დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ეს თეორია ჯერ კიდევ უცნობია. სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების მოძღვრება ფეოდალიზმის ეპოქაში პირველად გვხვდება XIII საუკუნის მოაზროვნის, ერთ დროს პარიზის უნივერსიტეტის რექტორის, მარსილუს პადუელის ნაშრომებში (აბაშმაძე, 1992: 114).

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა და მათი პოლიტიკური პროგრამა იყო იმ დროის მსოფლიოში პირველი შემთხვევა, როცა ხელისუფლების დანაწილების საკითხი რეალურად დადგა დღის წესრიგში.

სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების თეორია, ყველგან, სადაც კი იგი განვითარდა, ყოველთვის დაკავშირებული

იყო განვითარებულ ფეოდალურ ურთიერთობებთან, რომლის წიაღში ისახება ახალი, მესამე წოდების ინტერესების შესაბამისი საზოგადოებრივი, და მოგვიანებით, პოლიტიკური ურთიერთობები. ეს თეორია რეალურად მიმართულია იმ ფეოდალური სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ, რომელიც ვერ ითმენს სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დანაწილებას. თავად თამარ მეფესა და დიდგვარიან აზნაურებს შორის ბრძოლაშიც, რომელიც ასევე მეფის ხელისუფლების სხვანაირად შეზღუდვას ისახავდა მიზნად, ვერც ერთი მხარე ვერ აყენებს სახელმწიფო ხელისუფლების განაწილების მოსაზრებას, რადგანაც იგი არ შეესაბამება ფეოდალურ იდეოლოგიას, რითაც ხელმძღვანელობდა ორივე მხარე.

მართალია, გ. სოსელია და გ. მჭედლიძე (იხ. დასახ. ნაშრ.) უარყოფენ ამ დროის საქართველოში „მესამე წოდების“ არსებობას, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილის, ნ. ბერძენიშვილის, შ. მესხიას, დ. გვრიტიშვილის, მ. დუმბაძის, ა. სურგულაძის, გ. წერეთლის, ვ. ფუთურაძის და სხვათა ნაშრომებით მტკიცდება, რომ XII საუკუნის საქართველოს ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ვაჭრობასა და ხელოსნობას, განვითარებული ფულად-სასაქონლო მეურნეობა კი ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა მესამე წოდების ჩამოყალიბებისა და სწრაფი განვითარებისთვის.

მესამე წოდების პოლიტიკური იდეოლოგია ყველგან ყალიბდება ბურჟუაზიის უფლებებისათვის ბრძოლის პირველივე ეტაპზე, როცა კაპიტალისტური ურთიერთობანი უკვე სერიოზულ ჩამოყალიბებას იწყებენ ამა თუ იმ საზოგადოებაში. ასე მოხდა დასავლეთ ევროპაში. ამასთანავე, ცნობილია ისიც, რომ XII საუკუნის საქართველოს ეკონომიკური განვითარების დონე დასავლეთ ევროპის ქვეყნების განვითარების დონეზე საგრძნობლად მაღალი იყო. აკად. ივანე ჯავახიშვილს ამის საილუსტრაციოდ მოჰყავს უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური მახასიათებელი: „საქართველო, თავისი ინტენსიური მეურნეობისა და ფართო ადებ-მიცემობის წყალობით, ფინანსურად მდიდარი ქვეყანა იყო. სპარსელი გეოგრაფის აბდალაჰ ყაზვინის ცნობით, საკუთრივ საქართველოს (ყმადნაფიცი ქვეყნების გარეშე) ყოველწლიური სახელმწიფო საღაროს შემოსავალი 3 მილიონ 750 ათას ოქროს მანეთს უდრიდა. ამ ხანაში კი მცირე აზიის შემოსავალიც 2 475 000 მან., არაბეთის ერავის 2 250 000 მან. და ფარსის 2153 000 მან. შეადგენდა მხოლოდ. დასავლეთ ევრო-

პის ქვეყნებიდანაც, ზომბარტის მიხედვით, ინგლისის მეფის შემოსავალი 1300 წელს 4 მილიონ ოქროს ფრანკს, ხოლო საფრანგეთის 1311 წელს 3 მილიონ ფრანკს არ აღემატებოდა. საქართველოს ეკონომიკაში ზემოაღნიშნული შემოსავლის თანხა მხოლოდ ფულადი შემოსავლის ოდენობაა. ამას გარდა, მას სულადად დაწესებული გადასახადების შემოსავალიც ჰქონდა. მხოლოდ სწორედ ასეთმა ეკონომიკურმა კეთილდღეობამ მისცა საშუალება საქართველოს და ხალხს, აეცანა ის საშინელი პოლიტიკური და ეკონომიკური განსაცდელი, რომელიც მას XIII საუკუნეში დაატყდა თავს“ (ჯავახიშვილი, 1965: 394).

ყუთლუ-არსლანის დასის პროგრესული პოლიტიკური იდეები რომ XII საუკუნის ფეოდალური საქართველოს ეკონომიკის ადეკვატური იყო, იქიდანაც ჩანს, რომ სამეფო ხელისუფლებამ ვერ გაბედა მესამე წოდების ინტერესთა გამომხატველი ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური მოთხოვნების მთლად უგულვებელყოფა და ყუთლუ-არსლანის დასთან კომპრომისის გზა აირჩია (თამარის ბრძანებით ყუთლუ-არსლანის დაპატიმრების შემდეგ მისი „თანაშეფიცულნი და თანაშემწენი“ შეიყარნენ და მოსთხოვეს მეფეს ყუთლუ-არსლანის დაუსჯელად გაშვება, წინააღმდეგ შემთხვევაში „განემზადეს ისანისაცა შემობმად“. თამარი დიპლომატიურად მიუდგა ამ საქმეს, შეიარაღებულ „კარვისელებს“ მიუგზავნა ორი საპატიო დედოფალი - კრავაი ჯაყელი და ხვაშაქ ცოქალი, რომლებმაც შეძლეს განდგომილთა დაყოფილება უვნებლობის ფიცის მიღებისა და ყუთლუ-არსლანის გათავისუფლების შემდეგ).

მართალია, სამეფო ხელისუფლებამ უარყო ორპალატიანი პარლამენტის შექმნისა და ხელისუფლების დანაწილების იდეა, მაგრამ სამაგიეროდ ამიერიდან, სახელმწიფოებრივი საკითხების გადაწყვეტისას იგი ხელმძღვანელობს არა თვითმპყრობელობის, არამედ „თანადგომისა და ერთნებაობის“ პრინციპებით (ივ. ჯავახიშვილი) და გაფართოებულ სახელმწიფო დარბაზში თვალსაჩინო როლს ასრულებენ მესამე წოდების წარმომადგენელნი. ამას მოწმობს ყუთლუ-არსლანის (რომელიც მერე ქრონიკებში აღარ ჩანს - ა.კ.) პოლიტიკური დასის გამოსვლის შემდეგ მომხდარი პოლიტიკური მოვლენები - სახელმწიფო დარბაზში თბილისის ამირას აბუღასანის მოღვაწეობა და ამ უკანასკნელის ინიციატივით ებრაელი დიდვაჭრის ზანქან ზორაბაბელის გაგზავნა თამარის საქმროდ გიორგი რუსის ჩამოსაყვანად (არის მოსაზრება, რომ გიორგი რუსი „კარვისელთა“

კანდიდატი იყო - გ. მჭედლიშვილი), დაბალი სოციალური წარმოშობის ეგარსლან ბაკურციხელისა და მესტუმრე ჯიქურის დაწინაურება (უმეფობის ხანაში და დავით ულუს დროს).

ყუთლუ-არსლანის დასის პროგრამამ და მისმა დაპირისპირებამ თვითმპყრობელ მეფესთან განსაკუთრებული და უდიდესი როლი შეასრულა XII-XIII საუკუნეების საქართველოს სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში. იგი ჩამოყალიბდა და გამომქლავდა XII საუკუნის ფეოდალური ეპოქის საქართველოში, როცა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურმა განვითარებამ ისეთ მაღალ მიწვას მიაღწია, რომ „მისი შემდგომი განვითარება ამ ფეოდალური ურთიერთობების რღვევისა და ახალი კაპიტალისტური ურთიერთობების ჩასახვა-წარმოქმნის გზით შეიძლება მხოლოდ წასულიყო“ (ჯავახიშვილი 1929: 411).

ვახტანგ აბაშიძე საგანგებოდ მიანიშნებს იმ დიდ დამსახურებაზე, რაც აკად. ივანე ჯავახიშვილს მიუძღვის ყუთლუ-არსლანის დასის პროგრამისა და მისი გამოსვლის შესწავლისა და გააზრების საქმეში (აქვე უნდა ითქვას, რომ მასაც არანაკლები წვლილი აქვს შეტანილი ამ მოვლენის მსოფლიო პრიზმაში გააზრებისთვის).

ყუთლუ-არსლანის დასის პირველმა მკვლევარმა, ივ. ჯავახიშვილმა ამ მოვლენის შესწავლის შემდეგ ასეთი დასკვნები გააკეთა:

I. ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური გამოსვლა და მისი პოლიტიკური მოთხოვნები სწორედ რომ „მასშტაბურ მოვლენას“ წარმოადგენდა;

II. ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური პროგრამა ემყარება არისტოტელეს მიერ შემუშავებულ სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების თეორიას;

III. ყუთლუ-არსლანის დასის აჯანყება მხოლოდ მესამე წოდების ინტერესების განხორციელებას ისახავდა მიზნად სამეფო ხელისუფლების შეზღუდვის გზით.

აქვე ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებდა, რომ აჯანყებულები მიზნად ისახავდნენ სამეფო ხელისუფლების შეზღუდვას პარლამენტით, რასაც იგი მსოფლიო ისტორიის უდიდეს მოვლენად მიიჩნევდა (ჯავახიშვილი, 1929: 410-411).

„ქართლის ცხოვრების“ კომენტარებისას სიმონ ყაუხჩიშვილმა ივანე ჯავახიშვილის დასკვნის საფუძველზე მიუთითა, რომ ეს არის „უზარმაზარი ამბავი პარლამენტური წყობილების შემოღების ცდისა“ („ქართლის ცხოვრება“, 1959: 015). ივანე

ჯავახიშვილი ასევე პირველი იყო, ვინც ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური მოთხოვნები („განგება“, „სრულქმნა“, „წყალობა“ და „შერისხვა“ ა.კ.) ხელისუფლების დანაწილების თეორიას დაუკავშირა: „მეტურტლეთუხუცესის დასის პროგრამა რომ თანამედროვე იურიდიული ტერმინოლოგიით გამოითქვას, მეფეს უნდა მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლება შერჩენოდა, კანონმდებელი ხელისუფლება კი - მარტო „კარავში“ დასხდომილთ უნდა ჰქონოდათ“ (ჯავახიშვილი, 1929: 173).

ერთადერთი დასკვნა, რომელიც გაზვიადებულად გვეჩვენება ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევებიდან, არის შემდეგი: „თუ საქმის ამ ვითარებასა და პოლიტიკურ პროგრამას თანამედროვე იურიდიული ტერმინოლოგიით დავახასიათებთ, ეს დაახლოებით იმას უდრიდა, რომ საქართველოს მანამდე არსებული მონარქიული წესწყობილება რესპუბლიკურად უნდა შეცვლილიყო“ (ჯავახიშვილი, 1929: 183).

შეიძლება ყუთლუ-არსლანის დასის მოთხოვნები მართლაც რესპუბლიკური ხასიათის მოთხოვნებად ჩავთვალოთ, მაგრამ იგი, ცხადია, მიზნად არ ისახავდა რესპუბლიკური წყობის დამყარებას, არამედ მისი ჩანასახი, პირველი ნაბიჯი შეიძლება ყოფილიყო. ეს კრიტიკა ვ. აბაშმაძესაც ეხება, რომელმაც გაიზიარა დიდი ივანეს ეს დასკვნა.

საბოლოოდ, სრულიად ვიზიარებთ ივანე ჯავახიშვილის დასკვნას, რომ „რაც უნდა იყოს, ერთი რამ სრულებით ცხადი და უცილობელია: ყუთლუ-არსლანისა და მისი თანამოაზრეების მიერ წამოყენებული მოთხოვნებიანი საქართველოს სახელმწიფო ცხოვრებაში განსაკუთრებულ და მეტად საგულისხმო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს; რამდენადაც ვიცით, არასდროს არაეისვან ასე მკაფიოდ და ნათლად არ ყოფილა წამოყენებული საკითხი საქართველოს სახელმწიფო წეს-წყობილების შეცვლის საჭიროების შესახებ, რომ მეფეს „თვითმპყრობელობის“ და მხოლოდ მას საკუთრივ სახელმწიფო საქმეების გადაწყვეტის უფლება არა ჰქონდა, არამედ ეს უფლება განსაკუთრებულს უზენაეს დაწესებულებას მიენიჭებოდა, მეფეს კი მარტო ამ დაწესებულების გადაწყვეტილების „განგებულის“ აღსრულების, „სრულქმნის“ უფლება შერჩენოდა. მაშასადამე, აქ საუცხოდ არის ერთმანეთს შორის განსაზღვრული კანონმდებლობისა და განგების უფლება ერთი მხრით და სრულყოფის უფ-

ლება მეორე მხრით. მარტო ეს განსაზღვრა ქართული სახელმწიფო სამართლისა და აზროვნების დიდი განვითარების დამამტკიცებელია“ (ჯავახიშვილი, 1965: 248-249).

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამა და მათი დაპირისპირება - აჯანყება მეფის წინააღმდეგ - ეს იყო მესამე წოდების წარმომადგენელთა მიერ ხელისუფლების დანაწილების რეალური მცდელობა, რომელიც მიზნად ისახავდა მეფის ხელისუფლების სერიოზულ შეზღუდვას თითქმის კონსტიტუციური მონარქიის დონეზე, სამეფო დარბაზთან ერთად პარლამენტის შემოღების მცდელობას ორი პალატით, რომელშიც მთავარი უნდა ყოფილიყო „კარავი“ ისანში და რომელიც გააკონტროლებდა საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებას, მეფეს კი უტოვებდა აღმასრულებელ ხელისუფლებას. ეს ყველაფერი კი იყო იმდროინდელი მსოფლიო პოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდი გარღვევა და უნიკალური მოვლენა, დიდი კონსტიტუციური და ცივილიზაციური სიახლე.

არ შეიძლება არ გაიზიარო დიდი ივანე ჯავახიშვილის შემაჯამებელი დასკვნაც, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის „სწორედ ამ მოწესრიგებულმა სოციალ-პოლიტიკურმა ბრძოლამ გახადა ამ პერიოდის საქართველოს ისტორია არაჩვეულებრივად ინტერესის მქონედ და საგულისხმოდ არა მარტო ადგილობრივი, არამედ ზოგად-ისტორიული თვალსაზრისითაც“ (ჯავახიშვილი, 1965: 247).

ანალოგიური შეფასება მისცა ამ მოვლენას და თამარის მეფობას ცნობილმა ირლანდიელმა ისტორიკოსმა უილიამ ალენმა. მისი სიტყვებით, „თამარი იყო მატრიარქი, ბრძენი და პურიტანი მმართველი, ფრთხილი და გონიერი დიპლომატი, ურყევი მებრძოლი, ღვთისმოსავი, გულმოწყალე და შემწყნარებელი ხელმწიფე. აღსანიშნავია ისიც, რომ პირველად მსოფლიო ისტორიაში გაჩნდა იდეა პარლამენტის მსგავსი ტიპის ორგანოს დაარსებისა სახელწოდებით „კარავი“.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბაშმაძე, 1992 - აბაშმაძე ვ. ქართული ინტელექტუალური ფენომენები, თბ. 1992.
2. ასათიანი, 1933 - ასათიანი ლ. ვოლტერისანობა საქართველოში, თბ. 1933.

3. ანთელავა, 1977 - ანთელავა ი. ყურთლუ-არსლანის დასის გამოსვლის შესახებ („მაცნე“, ისტორიის სერია, 1977, 1).
4. აბაშმაძე, 1969 - აბაშმაძე ვ. ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან თბ. 1969.
5. არისტოტელე, 1999 - არისტოტელე, პოლიტიკა, თბ. 1999.
6. Боргом, Аквинский, 1966 - Ю. Боргом, Ф. Аквинский, М, 1966.
7. ბერძენიშვილი და სხვ. 1954 - ბერძენიშვილი ნ. საქართველოს ისტორია, თბ. 1956.
8. გრიგოლია, 1954 - გრიგოლია კ. ნარკვევები საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობიდან, წ. I, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954.
9. გაბაშვილი - გაბაშვილი ვ. თბილისის მმართველობა X-XI საუკუნეებში, თსუ-ს შრომები.
10. კიკვიძე, 1939 - კიკვიძე ა. საქართველო XII საუკუნეში, თსუ, შრომები, ტ. 9, 1939
11. ლოკი, 1960 – Локк Д, избранные философские произведения в двух томах т.2, М, 1960.
12. ლოვო, 2005 - ლოვო ფ. პარლამენტარიზმი, თბ; 2005.
13. მჭედლიშვილი, 2004 - მჭედლიშვილი გ. ქართული კულტურის პარადიგმა, თბ. 2004.
14. მესხია, 1961 - მესხია შ. სოციალურ-პოლიტიკურ მოძრაობათა ბუნებისათვის XII საუკუნის საქართველოში (საბჭოთა საქართველოს 40 წელი) თბ; 1961.
15. მაკალათია, 1942 - მაკალათია ს. თამარ მეფე, თბ. 1942.
16. მჭედლიძე, 1977 - მჭედლიძე გ. ეტიუდი რუსთაველის ეპოქის საქართველოს ისტორიიდან, ჟურნ. „განთიადი“, 6, 1977.
17. მესხია 1962 - მესხია შ. საქალაქო კომუნა შუა საუკუნეების თბილისში, თბ. 1962.
18. მჭედლიშვილი, 1991 - მჭედლიშვილი გ. ქართული პარლამენტარიზმის სათავეებთან, თბ. 1991.
19. მაცაბერიძე, 1993 - მაცაბერიძე მ. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია შემუშავება-მიღება, ტ. 1, თბ. 1993.
20. მონტესკიე, 1994 - მონტესკიე შლ. კანონთა გონი, თბ. 1994.
21. ნუცუბიძე, 1947 - ნუცუბიძე შ. ქართული ფილოსოფიის ისტორია, თბ. 1947.
22. პლატონი, 2003 - პლატონი, სახელმწიფო, გამომცემლობა „ნეკერი“ თბ. 2003.

23. პოლიბიოსი, 1935 – Polibii-Historiasum religuuige, 1935.
24. ჟორდანია, 1919 - ჟორდანია ნ. დამფუძნებელი კრება, მისი ფუნქციები და ძალაუფლება გაზ. „ერთობა“, 30, 1919.
25. სოსელია, 1958 - სოსელია გ. ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამის შესახებ, მ. გორკის სახ. სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, თბ. 1958.
26. ტალახაძე, 2017 - ტალახაძე გ. ადამიანის პრობლემა ძველ ქართულ მწერლობასა და ფილოსოფიაში, სტუ, 2017.
27. ყაუხჩიშვილი, 1959 - ყაუხჩიშვილი ს. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითად, ხელნაწერის მიხედვით ტ. 2. თბ. 1959.
28. შუბითიძე, ქოჩორაძე, 2001 - შუბითიძე ვ. ქოჩორაძე ო. პოლიტოლოგია თბ. 2001.
29. შაიო, 2003 - შაიო ე. ხელისუფლების თვითშეზღუდვა, კონსტიტუციონალიზმის შესავალი, „სეზანი“ თბ. 2003.
30. შარაძე 2001 - შარაძე გ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918-1921, სამი ისტორიული დოკუმენტი, თბ. 2001.
31. შუბითიძე, 2003 - შუბითიძე ვ. ნოე ჟორდანიას პოლიტიკური შეხედულებანი თბ. თსუ, 2003.
32. ჯავახიშვილი, 1929 - ჯავახიშვილი ივ. ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი 2, ნაკვეთი II, ტფ. 1929.
33. ჯავახიშვილი, 1984 - ჯავახიშვილი ივ. ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი 1, თბ; 1984.
34. ჯავახიშვილი, 1965 - ჯავახიშვილი ივ. ქართველი ერის ისტორია, ტ. 2. თბ. 1965.
35. ჯანაშია, 1952 - ჯანაშია ს. შრომები, წიგნი 2, თბ; 1952.